

ולא יכול יוסף להתאפק

ולאִיִּל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכָל הַנְּצָבִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כְּלָאִישׁ מֵעָלָי וְלֹא־עָמַד אִישׁ אֶתוֹ בְּהִתְנוּדַע יוֹסֵף אֶל־אָחָיו: וַיִּתֵּן אֶת־קִלְוֹ בְּבִכִּי וַיִּשְׁמְעוּ מִצָּרִים וַיִּשְׁמַע בֵּית פְּרָעָה: (בראשית מה א-ב).¹

בראשית רבה צג ט

אמר ר' חיא בר אבא: כל הדברים שאתה קורא שדיבר יהודה ליוסף בפני אחיו, עד שאתה מגיע "ולא יכול יוסף להתאפק", היה בהם פיוס ליוסף ופיוס לאחיו ופיוס לבנימין. פיוס ליוסף, לומר: ראו היאך הוא נותן נפשו על בניה של רחל. פיוס לאחיו, לומר: ראו היאך הוא נותן נפשו על אחיו.² פיוס לבנימין, אמר לו: כשם שנתתי נפשי עליך, כך אני נותן נפשי על אחיך.³

ספרי דאגדתא על אסתר - מדרש פנים אחרים (בובר) נוסח ב פרשה ו

"איש יהודי" - וכי היה (מרדכי) משבט יהודה? ולא משבט בנימין היה? שנאמר: "איש ימיני".⁴ מה ראה הכתוב שקראו "יהודי"? אלא שירדו השבטים למצרים אצל יוסף, וראה בנימין עמהם, ונתן הגביע באמתחת בנימין, ונמצא באמתחתו, ואמר: "האיש אשר ימצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד". אמר לו (יהודה ליוסף): בבקשה ממך, כבר יש בידי רעה אחת שאמרתי לאחיי: "לכו ונמכרונו לישמעאלים", וזאת תביא לי ותחזור לאותה רעה.⁵ לאחי מכרתי, וזה נטלתי מאבי להחזירו אצלו, ואת נוטלו לעבד.⁶ אין לי עמידה לא לפני הקב"ה ולא לפני אבי. חייב אני להיות עבד שמכרתי את יוסף אחי. בדין הוא שאעשה עבד תחתי. וכן הוא אומר: "ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדוני". למה? "כי עבדך ערב את הנער מעם אבי". ואמר שלמה: "בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך" (משלי ו א). אמר לו הקב"ה: אתה מסרת נפשך לעבד תחת בנימין, חיך הגואל שעתיד לעמוד לישראל, לשמך אני כותבו, לכך נאמר "איש יהודי".⁷

ילקוט שמעוני פרשת ויגש רמז קנא⁸

אמר להם יוסף: איני רוצה לידע אלא לבנימין זה, מי נתן לו עצה לגנוב, שמא אתם נתתם לו עצה? אמר בנימין: לא הן נתנו עצה ולא נגעתי בגביע. אמר לו: הישבע לי. נשבע לו בפרישתו של יוסף אחי ממני - לא נגעתי בו, ולא

¹ וההמשך שם בתיאור הרגע הדרמטי של התגלות יוסף לאחיו: "ויאמר יוסף אל־אָחָיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אֲבִי חַי וְלֹא־קָלוּ אָחָיו לְעֵנֹת אֶתוֹ כִּי נִבְהָלוּ מִפְּנֵי: וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָחָיו גְּשׁוּנָא אֵלַי וַיִּגְשׁוּ וַיֹּאמְרוּ אֲנִי יוֹסֵף אָחִיכֶם אֲשֶׁר־מָכַרְתֶּם אֶתִּי מִצְרַיִם: וְעַתָּה אֵלֶיךָ עָשׂוּ וְאֵלֶיךָ חֲזַרְתֶּם אֶתִּי חַי וְלֹא־יָחַד בְּעֵינֵיכֶם פִּימְכַרְתֶּם אֶתִּי הִנֵּה כִּי לְמַחְזֵה שְׁלַחְנִי אֶלְהִים לְפָנֵיכֶם". ראה דברינו [היו דבריו של יהודה נראים לכל צד](#) בפרשה זו, בהם הצגנו את הצד של יהודה במפגש בינו ובין יוסף. כאן אנו רוצים להציג את הצד של יוסף, בפרט את הגורם שהביאו להפסקת התנכרותו לאחיו ולכן שלא יכול היה יותר להתאפק. מה גרם ליוסף להתוודע לאחיו דווקא כאן וכעת? מדוע לא יכול היה יותר להתאפק?

² פיוס זה אומר דרשני: שיתן יהודה נפשו על כל אחד מהם אם יהיה צורך, או שהגיעה עת הפיוס הפנימי בינינו האחים כולם.
³ במקבילה בבראשית רבה (אלבק) הנוסח הפוך: "אמר לו: כשם שנתתי נפשי על אחיך (שמנעתי את הריגתו?) כך אני נותן נפשי עליך (שלא אתן לך להיות עבד)". אבל הנוסח שלנו נראה נכון יותר: "כשם שנתתי נפשי עליך" - שאתה רואה אותי נאבק עם השליט המצרי - "כך אני נותן נפשי על אחיך" - שגם אמצא את יוסף. כך או כך, מדרש זה על "ולא יכול יוסף להתאפק" הוא הקרוב ביותר להרגשה הפשוטה והטבעית כאשר קוראים את הפסוקים בראשית פרשת ויגש. ליבו של יוסף נמס נוכח נאומו הנמלץ של יהודה ולא יכול להמשיך ולהתעמר באחיו.

⁴ הפסוק המתאר את מרדכי במגילת אסתר מתחיל ב"איש יהודי" ומסתיים ב"איש ימיני" (אסתר ב ה). שום דרשן לא יותר על צירוף כזה.

⁵ יוסף שומע כאן, אולי לראשונה, שיהודה הוא שהעלה את הרעיון למכור אותו! האם גם הבין שהייתה תכנית קשה מזו, להרוג אותו, והצעת יהודה הייתה, בדיעבד לפחות, הצלה עבורו? כל זה, עפ"י המדרש. עפ"י המקרא, כבר קדמה להודאה זו של יהודה, הודאת האחים (כולם או רק שמעון ולוי): "אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו", עליה הרחבנו לדון בדברינו [אבל אשמים אנחנו](#) בפרשת מקץ. שם העלינו את השאלה מדוע הודאה זו לא הספיקה ליוסף לעצור את התנכרותו וענינו שם מה שענינו. כאן הוא מחליט להפסיק, הגם שלא התקיים (עדיון) החלום השני ועל כך אנו דנים הפעם.

⁶ ויש כאן כאילו מכירה שנייה לעבדות של אח, הפעם של בנימין, אם יהודה לא יצליח למנוע את לקיחתו לעבד.

⁷ לא רק פיוס יש כאן, אלא וידוי שהוא תנאי לחרטה אמיתית ולתשובה. יהודה לא יודע שהוא מתוודה כאן לפני יוסף (ואולי כן) ואפשר לדון אם עובדה זו מגדילה או ממעיטה בערך הווידוי והחרטה (לגבי חרטה מלאה ושלימה בשוך הסערה, אם בכלל הייתה, ראה דברינו [הסיפור שלא סופר](#) בפרשה זו). ליהודה יש גם טענה משפטית מעניינת: מגיע לי להיות עבד שכן מכרתי בן אדם וזה חטא הרבה יותר חמור מגניבה. האם וידוי זה הוא שגרם ליוסף שלא יכול היה להתאפק יותר? עכ"פ, ערבות זו של יהודה שערב את בנימין היא שגרמה לכך שמרדכי "איש ימיני" נקרא "איש יהודי", וזה אולי יסוד הקשר ההיסטורי של שבט בנימין שבסופו של דבר הלך עם שבט יהודה ולא עם שבט יוסף, וניצל מגורלם של עשרת השבטים. ראה דברינו [יהודה יוסף ובנימין](#) בפרשה זו. ואם כבר דנים במגילת אסתר, יש הקבלה לשונית יפה בין: "כי איך אראה ברע אשר ימצא את אבי" שאומר יהודה, ובין: "כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי" שאומרת אסתר בת דודו של מרדכי "איש יהודי".

⁸ מקור מדרש זה הוא בתנחומא בובר בפרשתנו, סימן ז. ואנו נקטנו הנוסח המקוצר של ילקוט שמעוני ונשלים מעט מתנחומא.

בשילוח חצים שנשתלחו בו, ולא בהפשט שהפשיטו אותו, ולא בהשלכת הבור שהשליכוהו, ולא במכירה שמכרוהו לישמעאלים ולא בטבילה שטבלו כותנתו בדם.⁹ אמר: מי מודיע שאתה נשבע על אחיך באמת? אמר לו: בשמות של בני אתה יכול לידע כמה אני מחבבו, שהוצאתי שמותן על מה שאירע לו. א"ל: ומה שמותן? א"ל: בלע ובכר וגוי.¹⁰ מופים, למדתי מפיו תורה שלמד מאביו. חופים, שנתחפה עד היום הזה... וארד, כי ארד אל בני אבל שאולה. בבקשה ממך אל תוריד אבי ביגון שאולה. שכן יהודה אומר: "כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי". כיון שהגידו לו צערו של אביו, מיד: "ולא יכול יוסף להתאפק".¹¹

מדרש תנחומא (בובר) פרשת ויגש סימן ג

"ויגש אליו יהודה". זה שאומר הכתוב: "אחד באחד יגשו ורוח לא יבוא ביניהם" (איוב מא ח) - זה יהודה ויוסף, שכל מה שנתגאה יוסף בא יהודה ונצח אותו, שנאמר: "ולא יכול יוסף להתאפק" (בראשית מה א). למה היו דומין? לשור שהיה יוצא והיה כל החיות בורחות מפניו, והיה בועט לזה ומנגח לזה. ובא האריה ולא עמד לפניו, אלא נראה הארי ובקשו לשור ולא נמצא.¹² כך יוסף נמשל בשור, שנאמר: "בכור שורו הדר לו" (דברים לג יג), והשבטים נמשלו לחיות,¹³ והיה יוסף מתגאה עליהם ומבעט אותם, ויתנכר אליהם, ומנגח לזה, ויקח מאתם את שמעון. לא עשה, אלא¹⁴ כיון שיצא הארי, גור אריה יהודה (בראשית מט ט), בקשו לשור ולא נמצא.¹⁵ אלא: "ולא יכול יוסף להתאפק" - למה? "ליש גיבור בבהמה ולא ישוב מפני כל" (משלי ל ל), אפילו מפני שכתוב בו: "ויכלכל".¹⁶ אף לעתיד לבא משוח מלחמה עתיד לעמוד מיוסף, ומשוח העומד מיהודה קשה ממנו, שנאמר: "וגברתי את בית יהודה ואת בית יוסף אושיע" (זכריה י ו).¹⁷

⁹ שבועה זו איננה בגדרי ההלכה והיא מובאת כאן, כך נראה, במובן הבא: אני נשבע בפרישותו של אחי ממני - בדבר קדוש ויקר לי מאד - שכשם שלא הייתי מעורב במכירתו, בהפשטותו, בהשלכתו לבור, בטבילתו כותנתו וכו', כך גם לא גנבתי את גביע הכסף. (ראה אגדות היהודים גיזבורג, חלק ג' עמ' 55). או אולי הכוונה לשבועה באירועים שאירעו בדומה לשבועה בחפץ. כשם שאמת עובדתית היא שאחי פרש ממני, ששלחו בו חיצים (שניסו להורגו?), שהפשיטו והשליכו אותו לבור וכו', כך האמת היא שלא גנבתי. ואגב כל זאת, משחזר בנימין לפני יוסף אחיו את קורותיו הקשים ומגלה לו שהוא יודע הכל.

¹⁰ הפירוט הוא כאמור בתנחומא (בובר) ויגש סימן ז שם נדרשים שמות כל בניו של בנימין: "בלע - שנבלע אחי ממני, ובכר - שהיה בכור לאמי. ואשבל - שנשבה אחי, גרא - שהיה גר באכסניא, נעמן - שהיו דבריו נעימים. אחי - שהיה אחי מאם, ואין לי אלא הוא. וראש - שהיה גדול ממני".

¹¹ ושוב בתנחומא (בובר): "כיון ששמע יוסף לא יכול לכבוש רחמיו, שנאמר ולא יכול יוסף להתאפק". ובפסיקתא רבתי פסקא יג: "כיון שראה אותם עומדים בצרה לא יכול לכבוש רחמיו עליהם אלא נזלו עיניו דמעות עליהם ולא יכול יוסף להתאפק כי נכמרו רחמיו לא אחיו וכו'". רגש האחוה גאה ומחק את ההתנכרות והבכי פרץ וגבר על האיפוק, זה "הפשט" במדרשים על "ולא יכול יוסף להתאפק". אבל החידוש המרכזי של מדרש זה, הוא בדרוש שבין יוסף לבנימין שאין לו זכר במקרא. במהלך דו שיח זה, שומע יוסף את סיפור מכירתו וגם איך הודיעו לאביו, כולל עניין הכתונת וסבלו של יעקב. וכל זה מפיו של בנימין! (איך ידע בנימין?) אבל לקראת סוף המדרש הוא חוזר אל פשט הפסוקים. קריאתו של בנימין (במדרש): "בבקשה אל תוריד אבי ביגון שאולה" חוברת אל קריאתו של יהודה (במקרא): "כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי". כאן כבר לא יכול יוסף להתאפק. דברי יהודה: "פן ארעה ברעה אשר ימצא את אבי", מזכירים ליוסף שאמנם יש לו חשבון גדול עם אחיו, אבל יש גם אבא. העמידה המשותפת של בנימין עם יהודה (שאח"כ מתקיימת לאורך כל ההיסטוריה) ממחישה גם ליוסף שתוכניתו לקרוע את בנימין מאחיו לא תצלח. בנימין, יהודה, כל האחים והאב יעקב הם כעת חטיבה אחת והוא צריך להחליט לאן הוא משתייך. ראה תנחומא בובר כאן (סימן ט) המתאר בצורה ציורית איך האחים עמדו וגוננו פיסית על בנימין "הקטן": "כיון שהגיעה השעה וירד עמהם, היו ממצעים אותו ומשמרים אותו". וכבר הרחבנו על כך במים האחרונים של דברינו [היו דבריו של יהודה נראים לכל צד](#) וכן בדברינו [מדוע לא שלח יוסף אל אביו](#). ונראים הדברים שיהודה ויוסף בסוף "נפגשים".

¹² מרגע שהארי הופיע, נעלם השור שקודם לכן רדה בכל החיות.

¹³ להמשלת שבטי ישראל לחיות ראה מדרש תנחומא (בובר) פרשת וישלח סימן טו: "ותעבור חית השדה (מלכים ב יד ט) - אלו השבטים שהיו משולים בחיות, שנאמר: גור אריה יהודה, בנימין זאב יטרף, נפתלי אילה שלוחה, יששכר חמור גרם וכו'". ראה גם שיר השירים רבה ב א על הפסוק יונתי בחגוי הסלע שלפני אומות העולם בני ישראל הם כחיות, "אבל אצל הקב"ה נעשים כיונה תמה ושומעין לה". ראה דברינו [יונתי בחגוי הסלע](#) בשיר השירים.

¹⁴ הביטוי "לא עשה" או ב"כ": "לא עשה, אלא..." הוא שכיח בלשון המדרש ומשמעו שלא הספיק הרבה לעשות, לא עבר זמן רב וקרה כך וכך. ראה למשל פסיקתא רבתי פסקא מז - אחרי מות על איוב שמיד כשבאו עליו ייסורים התחיל לבעוט: "... אם עומד בהם ולא קורא תגר מייחל אני שמי עליו כשם שייחלתי על האבות. לא עשה אלא כיון שהגיעו אותו ייסורים התחיל מבעוט". ובפסיקתא דרב כהנא פסקא יב - בחודש השלישי: "היו נוסעים במריבה וחונים במריבה. לא עשה אלא כשבאו לרפידים הושו כולהם ונעשו אגודה אחת". וכן רבים. ביטוי זה שכיח במדרש פסיקתא (רבתי), אבל מצוי גם במדרשי הרבות, תנחומא ועוד..

¹⁵ נעלם השור, ברח כשהופיע הארי. ראה במקבילה במדרש בראשית רבתי פרשת ויגש מד, יח שהשור, יוסף, לא ברח, אלא הרכין את ראשו ונכנע למלך החיות: "מי הוא שרו של שור? - ארי. (משל) לשור שהיה מנגח ומכעיס לכל מי שמקרב אליו. העמידו את הארי וכיון שראה השור את הארי, הרכין קרניו. כך השור זה יוסף... א"ל הקב"ה: אתה מנגח את הכל? הרי הארי כנגדך - זה יהודה... כיון שראה אותו, הרכין קרניו, שנאמר: ולא יכול יוסף להתאפק". דימוי השור המרכין קרניו (את כתרו), נראה מתאים יותר מדימוי השור הבורח.

¹⁶ אפילו מפני יוסף שכתוב בו "ויכלכל", מי שיכול לכל. גם עליו גבר הליש. ועד ימינו אפשר לדון איזה כח מנצח בסופו של דבר בהיסטוריה, כוח צבאי ומדיני שהאריה (הליש) מסמל, או כוחה של הכלכלה שהשור מסמל אותה. ראה הפסוק במשלי יד ד: "וְרֵב־תְּבוּאוֹת בְּלֶחֶם שׁוֹר" והדרשות הרבות עליו. כאן עכ"פ ניצח האריה שהימר על "כל הקופה".

¹⁷ מדרש זה שייך לסדרת מדרשים המתארים את 'מפגש הענקים' בין יהודה ליוסף עליו דנו, בדברינו [היו דבריו של יהודה נראים לכל צד](#) בפרשה זו. כולל צד העימות ונכונות של יהודה "ללכת עד הסוף". שם הבאנו גם את מדרש בראשית רבה צג ז המתאר מפגש זה בצבעים עזים: "אמר לו יהודה: בנימין את תפוס ושולם בבית אבא? מיד כעס יהודה ושאג בקול גדול והלך קולו ד' מאות

בראשית רבה צג ח

אמר יהודה לנפתלי: לך וראה כמה שווקים במצרים. קפץ וחזר, אמר לו: שנים עשר. אמר יהודה לאחיו: אני אחריב מהם שלשה וטלו כל אחד ואחד - אחד אחד, ולא נשאיר בהם איש. אמרו לו אחיו: יהודה, מצרים אינה כשכסם¹⁸. אם אתה מחריב את מצרים תחריב את כל העולם.¹⁹ באותה שעה: "ולא יכול יוסף להתאפק". כיון שראה יוסף שהסכימה דעתם להחריב את מצרים, אמר יוסף בלבו: מוטב שאתודע להם ואל יחריבו את מצרים.²⁰

בראשית רבה פרשת ויגש, פרשה צג סימן ט

"ולא יכול יוסף להתאפק וגוי ויקרא הוציאו כל איש מעליו"²¹ - ר' חמא בר' חנינא ור' שמואל בר נחמני.²² ר' חמא בר' חנינא אמר: לא עשה יוסף כשורה, שאילו בעט בו אחד מהם מיד היה מת. ר' שמואל בר נחמן אמר: כהונון וכשורה עשה, יודע היה צדקם של אחיו. אמר: חס ושלום, אין אחי חשודים על שפיכות דמים.²³

רש"י בראשית פרק מה א

ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים - לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהיוודעו להם.²⁴

פרסה עד ששמע חושים בן דן וקפץ מארץ כנען ובא אצל יהודה ושאגו שניהם ובקשה ארץ מצרים ליהפך... נימה אחת היתה לו בלבו כיון שהיה כועס קורע את כולם, מה עשה יוסף באותה שעה? אותו עמוד של אבן שהיה יושב עליו בעט בו ועשאו גל של צרורות, מיד תמה יהודה ואמר: זה גיבור ממני. באותה שעה אחז יהודה חרבו לשולפה מתערה ואינה נשלפת לו. אמר יהודה ודאי זה ירא שמים הוא." שם יהודה מבין שיש לו עסק עם מי שכוחו לא קטן משלו, אבל כאן יוסף השור נכנע ליהודה האריה וזה מה שגרם ליוסף שלא יכול היה עוד להתאפק. יהודה הצליח להכניע את יוסף! נראה שמדרש זה יותר משהוא בא לבאר את הסיפור בפרשתנו, בא לתאר את ניצחון יהודה ההיסטורי על יוסף ההיסטורי, כפי שמעיד סופו של המדרש, ואולי גם על ממלכת מצרים (שיוסף מייצג אותה כאן).

¹⁸ בשיא העימות של יוסף ואחיו קופץ לנו אזכור מעשה שכסם. בשכסם הוכיחו בני יעקב את גבורתם, אבל עוררו גם את פחדו של יעקב: "עֲכָרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְיָשֵׁב הָאָרֶץ בְּכַנְעֵנִי וּבְפָרְזִי וְאֲנִי מֵתִי מִסָּפֶר וְנֶאֱסָפִי עָלַי וְהַפּוֹנִי וְנִשְׁמָדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי" (בראשית לד ל). ראה דברינו [צוללה הייתה החבית ועכרתם אותה](#) בפרשת וישלח. אז קל וחומר למצרים הממלכה הגדולה! יעקב שלח אותם להביא שבר ממצרים ולא לעשות שבר במצרים! האחים מבינים שמצרים זה לא שכסם, ואולי מפנימים דרך מדרש זה שמה שעשו שם לא היה מעשה נכון (גם אם מוסרי); מה גם, ששמעון ולוי שיזמו שם את ההרג והם שמכרו את יוסף, כבר החלו להתרכך ולהרגיש אשמים, כפי שהראינו בדברינו [אבל אשמים אנחנו](#) בפרשת מקץ. ונראה עוד, שבאזכור שכסם בהקשר עם פרשת יוסף ואחיו יש רמז להקבלה הניגודית שבמקרה של דינה החריבו האחים עיר שלימה ואילו פה הם מוכרים את אחיהם כל כך בקלות והיו אפילו מוכנים להורגו. ראה בראשית רבה בפרשת ויחי (פרשה צח ה): "שמעון ולוי אחים - אחים לדינה ולא ליוסף". וסוף דבר שאותה שכסם ניתנת ליוסף, ככתוב בפרשת ויחי: "ואני נתתי לך שכסם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשת".

¹⁹ ויהודה יענה להם: שייחבר כל העולם כולו! אני את בנימין לא נותן! ולפי זה מסתדר היטב המשך המדרש.

²⁰ ובמדרש תנחומא (בובר) פרשת ויגש סימן ז: "כיון שראה יהודה ליוסף שאינו מתפייס, התחיל לומר לאחיו: [מה] אנו עומדים? מזה נתחיל ובפרעה נסיים". על פי מדרשים אלה, פיוס ופתיחת לבבות לא היו כאן. אדרבא, העימות הוא בשיאו (לאחר שהניסיונות לפיוס נכשלו). יוסף לא יכול להתאפק לנוכח ההרס והחורבן הצפויים. אולי לא כל כך אלה של מצרים כמו של בית ישראל. מפגש יוסף ואחיו כלל לא מסתיים בטוב. ובפרשת השבוע הבא: "ויאמרו לו יטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אתו" (ראה [דברינו בנושא זה](#) שם). אך עם כל חומרתם, אולי אין מדרשים אלה סותרים בהכרח את המדרשים הראשונים שהבאנו לעיל. הגבול בין משטמה לפיוס, בין עליה לירידה הוא לעתים דק מאד, במיוחד אצל בני יעקב. "אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים. כשהן יורדין - יורדין עד עפר, וכשהן עולין - עולין עד לכוכבים (מגילה טז ע"א). וכן: "אמר ר' אחא בר אבא אין אתה יכול לעמוד על אופיה של אומה זו נתבעין לעגל ונותנין, נתבעין למשכן ונותנין" (ילק"ש תרומה שחח). כשעושים שלום, אין שלום גדול משלום אחים. וכששונאים, אין שנאה וקנאה גדולה [מקנאת אחים](#).

²¹ מדרש זה מקשר את "ולא יכול יוסף להתאפק" עם "ויקרא הוציאו כל איש מעליו", קישור שנראה גם בפרשני המקרא להלן. אך תחילה ניתן למדרש להגיד את דברו.

²² שיטה מקובלת בטקסטים המדרשיים (הארצישראלים) למנות תחילה את שמות הדרשנים ואח"כ לבאר מה כל אחד אמר. אולי זו מלאכת העורך שרשם לפניו את כל הדעות שהוא מתכוון להזכיר בהמשך.

²³ אותם שאמרו: "לכו ונהרגו ונשליכהו באחד הבורות ואמרנו חיה רעה אכלתהו!" אותם ששלחו את כתונת הפסים כשהיא מגואלת בדם ואמרו לאביהם: "הכר נא הכתונת בנך היא אם לא", אינם חשודים (עוד) על שפיכות דמים. אפשר שלא רק הם שינו דרכם, אלא גם יוסף, שהיה מביא דיבת האחים רעה אל יעקב: "חשודים הם על אבר מן החי ... תולים עיניהם בבנות הארץ" (בראשית רבה תחילת פרשת וישב) - גם הוא שוב אינו חושד בהם ואינו חושש להימצא איתם לבד. אבל ר' חמא בר' חנינא סבור אחרת. הימור גדול לקח יוסף בשעה שהתוודע אל אחיו ביחידות. ראה בדומה דברי רבי שמואל בר נחמן, בהפך גמור מדבריו כאן, במדרש תנחומא בפרשתנו סימן ה: "אמר רבי שמואל בר נחמן: לסכנה גדולה ירד יוסף. שאם הרגוהו אחיו, אין בריה בעולם מכירו. ולמה אמר: הוציאו כל איש מעליו? אלא כך אמר יוסף בלבו: מוטב שאהרג ולא אבייש את אחי בפני המצרים". עפ"י דרשות אלה, רגע ההתוודעות של יוסף ואחיו היה רגע של אמת כשהם ניצבים לבד זה מול אלה וצריכים להחליט - ביחד - לאן הולכים מכאן. כנגד דברי המקרא: "ולא יכול יוסף להתאפק", אומר המדרש שהיה כאן רגע של התאפקות, רגע של סיכון מחושב, רגע של עצירה. כלפי חוץ - התרפקות, כלפי פנים - התאפקות.

²⁴ פרשני המקרא, בראשם רש"י, מקשרים, כאמור את "ולא יכול יוסף להתאפק" עם "ויקרא הוציאו כל איש מעליו" ומבקשים לקרוא אותם כעניין אחד, אולי בעקבות מדרש בראשית רבה הקודם, אך בדרך הפשט ולא כדיון אם עשה יוסף כשורה או לא. הוצאת פמלייתו ומשרתיו הרבים של יוסף, היא תנאי נדרש להתוודעותו לאחיו. רגע לפני שיוסף מרגיש שהוא לא יכול יותר להתאפק, הוא כן מתאפק, שולט ברוחו ומצווה להוציא כל איש מעליו. ראה בדומה פירוש רשב"ם: "ולא יכול יוסף להתאפק - עוד, כי עד עתה היה עושה כל מעשיו על ידי שהיה מתאפק בלבו, כמו שכתוב למעלה ויתאפק ויאמר שימו לחס: לכל הנצבים עליו - בפני כל הנצבים

רמב"ן בראשית פרק מה פסוק א

והנכון בעיני, שהיו שם מבית פרעה ומן המצרים אנשים רבים יָחֲלוּ פניו למחול לבנימין, כי נכמרו רחמיהם על תחנוני יהודה. ולא יכול יוסף להתחזק לכולם, ויקרא לעבדיו הוציאו כל איש נכרי מעלי כי אדבר עמהם.²⁵

מדרש זוטא - איכה (בובר) פרשה א סימן כג

"מי יתנד כאח לי יונק שדי אמ"י" (שיר השירים ח א) - לעתיד לבוא יבוא הקב"ה לפייסה לכנסת ישראל, והיא אומרת לפניו: ריבונו של עולם, במה אתנחם שלא עשית לי אפילו כבשר ודם! יוסף שהוא בשר ודם אף על פי שגמלוהו אחיו רעות, לא נקם מהם. אלא כשבאו אחיו אצלו כבש רחמיו עליהם, שנאמר: "ולא יכול יוסף להתאפק". אבל אתה [לא] כבשת רחמך ממני והנחת אומונתך שכתוב בד: "ה' ה' אל רחום וחנון".²⁶

מדרש תנחומא (בובר) פרשת ויגש סימן ז

... כיון ששמע יוסף לא יכול לכבוש רחמיו, שנאמר: "ולא יכול יוסף להתאפק וגו' ויתן את קולו בבכי וגו' ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף" (בראשית מה א-ג), כיון שאמר להם: "אני יוסף - ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו". ר' אלעזר ב"ר שמעון בשם ר' אלעזר בן עזריה אמר: ומה אם יוסף שאמר לאחיו אני יוסף, וידעו מה שעשו בו, לא יכלו לענות אותו, כשיבוא הקדוש ברוך הוא להתווכח עם כל אחד ואחד מן הבריות ולומר לו מעשיו ... על אחת כמה וכמה שאין בריה יכולה לעמוד.²⁷

שבת שלום

מחלקי המים

עליו לא יכול עוד להתאפק, ויקרא למשרתיו הוציאו כל הנצבים עלי מן הבית. כך עיקר פשוטו". כך גם הבינו מפרשים אחרים כמו: רד"ק ואור החיים. ופירוש ספורנו מעביר בכלל את המילה להתאפק לחצי השני של המשפט ומבאר: "להתאפק לכל הניצבים עליו - להתאפק התאפקות מספיק לברר עסקי כל הניצבים עליו". אי היכולת להמשיך ולהתאפק היא עניין טכני-מעשי וכללית ולא נוגעת רק לאחים, אלא לכל מי שבא באותו יום ליוסף לצורך זה או אחר! ואם נשוב לפירוש רש"י, כדאי להשוות את מניעת התביישות האחים שרש"י מציין עם ההתביישות שראינו במדרש תנחומא בפרשתנו סימן ה בהערה 23 לעיל: " ... ולמה אמר: הוציאו כל איש מעלי? אלא כך אמר יוסף בלבו: מוטב שאהרג ולא אבייש את אחי בפני המצרים".

²⁵ פירוש רמב"ן המשבח את "דעת הקהל המצרית" - שחלקם ידע את האמת שבנימין לא גנב - הוא יחיד ומיוחד ומתיישב היטב עם הפסוק כאשר קוראים אותו ברצף: "ולא יכול יוסף להתאפק לכל הניצבים עליו". הניצבים עליו הם הסיבה לכך שיוסף לא יכול להתאפק עוד! כדאי גם לשים לב לביטוי "כי נכמרו רחמיהם על תחנוני יהודה" בפירוש רמב"ן. הפסוק שבמקרא: "כי נכמרו רחמיו אל אחיו", מוזכר בפרשת השבוע שעבר (פרק מג פסוק ל), בפעם הראשונה שיוסף רואה את בנימין. יוסף בוכה שם אך ממשיך בהתנכרות. כאן, נכמרו רחמיהם של כל הניצבים עליו וזה מה שגרם ליוסף להתוודע לאחיו. הסיבה כולה, כולל משרתיו המצרים, כולם כבר הבינו שיוסף מתנכר ומתגלגל על אחיו וכאילו כפו על יוסף להפסיק את מעשיו. הם לא ידעו שהוא אחיהם ושהם אחיו, הם פשוט חשבו שהשליט עבר את הגבול. ראה אגב גם את פירוש רש"י שמביא שם, בפגישה הראשונה של יוסף עם בנימין, את הדו-שיח המפורט והרגשי שבין יוסף ובנימין אודות שמות בניו של בנימין: בלע ובכר, מופים, חופים וארד. דו-שיח שלא שבר את ההתנכרות. ילקוט שמעוני (והתנחומא) שראינו לעיל, ממקמים דו שיח זה במפגש שבפרשתנו שבסופו יוסף כן מתוודע לאחיו.

²⁶ ובפסיקתא רבתי פרשה יג: "יוסף, שעשו לו אחיו כל אותם הרעות, כיון שראה אותם עומדים בצרה לא יכול לכבוש רחמיו עליהם, אלא נזלו עיניו דמעות עליהם: ולא יכול יוסף להתאפק כי נכמרו רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה. אבל עשו לא נכמרו רחמיו על אחיו שנאמר: על רדפו בחרב אחיו (עמוס א יא)". מדרש איכה מתייחס למפגש בפרשתנו ואילו הפסיקתא מתייחס למפגש הראשון בפרשת מקץ. שניהם מצטרפים למדרשים הראשונים שהבאנו בהבנת "ולא יכול יוסף להתאפק", שהיו כאן רחמים ופיוס וגם בכי. אך עיקר מטרת קבוצת המדרשים הזו היא להשליך מסיפור יוסף ואחיו לימיהם - ימי החורבן והגלות ולעתידי לבוא - לתקווה לגאולה ופדות. סיפור יוסף ואחיו מהדהד לאורך כל ההיסטוריה של עם ישראל. כשם שהנביא זועק: "על־מַכְרָם בְּכֶסֶף צִדִּיק וְאֶבְיֹן בְּעִבּוּר נְעָלִים" (עמוס ב ו), עם ישראל, בפי הדרשן, זועק: יוסף ידע מתי נמתח החבל יתר על המידה, מתי לעצור ואין עוד טעם להתנכר ולהתאפק, אבל אתה הקב"ה: "הֲרִגְתָּ בְיָוִם אֶפֶס טְבַחְתָּ לָא חֲמַלְתָּ" (איכה ב כא). ראה דברינו על [הנספים ועל המשרפות](#) ליום השואה והגבורה בהם הראינו שחז"ל לא היסטרו לעמוד ולזעוק מול הקב"ה. ראה גם [הסיוח דברים כלפי מעלה](#) בפרשת שלח לך.

²⁷ מדרש זה מחזיר אותנו אל הפרשה ואל התוצאה של "ולא יכול יוסף להתאפק", שהיא הבהלה שאחזה באחים. ככל שניסה יוסף לרכך את התודעותו ואף היה מוכן לקחת לשם כך סיכונים, לא יכול היה למנוע את הבהלה ואת השיתוק שאחזו באחים. מה גם שלאחר שנבהלו הוא מוסיף ומזכיר להם: "אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר־מִכְרַתֶּם אֹתִי מִצְרַיִם!" ראה כמה פסוקים צריך יוסף לדבר ולנאום באזניהם עד שמגיע הפסוק הקצר והסתום: "ואחרי כן דברו אחיו אתו". על מה בדיוק דברו? אילו רשמים החליפו? ראה דברינו [הסיפור שלא סופר](#) שבו הראינו שאולי לעולם לא ישבו יעקב, יוסף ואחיו יחד ושחזרו את הפאזל המורכב של הקורות אותם בעשרים ושתיים השנים שחלפו: מה בדיוק קרה, איפה, מתי ועל ידי מי. אבל הדרשן אינו פרשן מקרא ועיקר עניינו הוא הלקח לכולנו: מה נאמר ביום הדין ומה נענה ביום התוכחה. להעיר ולעורר את הקהל בעקבות סיפור יוסף ואחיו. ראה מקור חלק זה של הדרשה בראשית רבה צג י: "אבא כהן ברדלא אמר: אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה וכו'". יהי רצון שנזכה שלא יתווכח איתנו הקב"ה ולא אנחנו איתו ונלמד מה שצריך ללמוד מסיפור יוסף ואחיו גם בלי אימת יום הדין ויום התוכחה.